

Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi

Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi

Şehirlerin oluşup gelişmesinde ve kimliğini oluşturmada genel ve kendine özgü mimari özelliği ile bütünlük arz etmesi, bir bakıma o şehrin çehresi olması bakımından önemlidir. Osmanlı şehircilik anlayışında sosyal ve dini içerikli binaların önemi ve konumu oldukça fazla idi. Külliye geleneği de verilen bu değer en somut göstergesi ve en önemli parçasıdır. Kısaca tanımlamak gerekirse Külliye; oluşum gayesi halka açık ve halka hizmet veren yapı topluluğudur. İçerisinde dini ve sosyal içerikli değişik binaları barındırır. Camî ekseninde Medrese, Darüşşifa, Han, Hamam, Kervansaray, Çeşme, İmaret, Türbe, Kütüphane, Umumi Helâlar, Hazire, Arasta vb. yapılarıdır. Osmanlı Devleti'nde yapılan külliyelerin inşaa amaçlarından biri ve bir bakıma en önemlisi devletin imar ve iskân politikasının bir gereğidir.

Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliyesi yapılış itibarı ile bir menzil külliyesidir. Külliye, Ankara-Adana karayolu üzerinde bulunan Ulukışla merkezinde, “pazaryeri”nde yer alır. Yapı topluluğu halk arasında Paşa Hanı, Kışla, Ulukışla Kervansarayı olarak bilinir. İlçe bugünkü ismini de Kervansaraydan almıştır. Bazı araştırmacılara göre külliye, kervan yolcularının yanı sıra sefere çıkan askerlerin kışlağı olarak da kullanılı-

dığı bildirilmektedir. Külliye yapıtıran Öküz Mehmet Paşa'nın aslen Ulukışla'lı olduğu da yapının oluşumunda etkilidir. Yapı ile ilgili çokça anlatım ve değerlendirme vardır. Türk Edebiyatının tanınmış şairlerinden Faruk Nafiz Çamlıbel'in “Han Duvarları” adlı şiirine bu külliye ilham kaynağı olmuştur. 17.yy.'da Osmanlı Devletinde başlayan gerileme ve sonrasında başta Celali isyanları ve doğuya yapılan seferler sonucunda, Öküz Mehmet Paşa'nın 1615 yılında çıktığı İran seferi sırasında bu yerde konaklama için kışlak olmadığını görünce, sefer sonrası bu külliye yapıtırdığıdır.

Külliye, kuzeyden güneye eğimli bir arazi üzerindedir. Külliye odak yapısı; doğu-batı yönünde uzanan, yaklaşık dikdörtgen plana sahip arastadır. Arasta; dolaşımı sağlayan üstü örtülü bir sokaktır. Arastanın kuzey cephesi, hanın avlusuna bitişiktir. Kareye yakın dikdörtgen şekilli avlunun güney kenarında arasta; doğu ve batısında revaklar; kuzeyinde ise hücre ve eyvanlardan oluşan özel geceleme mekânları vardır.

CAMİİ

Külliye güneydoğu ucundadır. Yapı, halk arasında, Kışla camî olarak anılır. Evliya Çelebi camî ile ilgili olarak”.....en meş-

hur camî Koca Mehmet Paşa Camii'dir. Kubbeli ve minareli, avlusu mermer döşeli şirin bir camîdir." demektedir. Yapı 1969/1970 ve 1977 yıllarında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, yeniden inşa edilircesine onarılmıştır. Yapı bugünkü haliyle, tek kubbeye örtülü, kareye yakın dikdörtgen planlı 12.20x14.00 m. boyutlarındaki bir harim; kuzeyde üç birimli son cemaat yeri ve harimin batı duvarının kuzey ucuna bitişik bir minareden oluşmaktadır. Duvarlar düz gün kesme taşla kaplanmıştır. Harimi örten kubbe, son onarımda, betonarme olarak inşa edilmiş, iç yüzeyi sıvalı olan kubbe, dışta, son cemaat yeri kubbeleri gibi kurşunla kaplanmıştır. Kubbe sekizgen bir kasnağa oturmuştur. Kasnağın her yüzünde yuvarlak ve alçı şebekeli pencere vardır. Dış cephelerde değişik yüksekliklerde, cepheyi çepeçevre dolanan, eşit aralıklı, kırmızı renkli üç kesme taş sırası cepheyi adeta dörde bölmektedir. Harimin doğu ve batı cepheleri benzer düzende olup, her iki cephede de, alt sırada üç, üst sırada bir pencere yer almaktadır. Harim kuzey duvarı ortasında yer alan harim girişinin iki yanında birer pencere vardır. Taçkapı, kaval ve iç bükey kavisli silmelerden oluşan dikdörtgen bir çerçeveye sahiptir. Yine harimde bulunan Mahfil, girişin hemen üzerinde profilli taş konsolların desteklediği küçük bir balkon şeklindedir. Şimdiki durumu ile

camî oldukça sade görünümüldür.

KERVANSARAY

Avlu ve Kuzey Ahır: Avlu ve Kuzey Ahırının üzerinde yer aldığı arazi, bugün kuzeyden güneye doğru eğimlidir. Kareye yakın dikdörtgen şekilli avlunun güney kenarında arasta yer almaktadır. Doğu ve batısında revaklar kuzeyinde ise hücre ve eyvanlardan oluşan mekânlar vardır. Bu mekânlar, avluya göre yatay konumdaki Kuzey Ahırına bitişiktir. Kuzey Ahır, 1953–1978 yılları arasında tahıl ambarı olarak, 1991–1996 yılları arasında ise, halı atölyesi olarak kullanılmıştır.

Ahırın doğu cephesi, üçgen bir alınlıkla taçlandırılmıştır. En üstte cephe ortasında bir mazgal pencere vardır. Kuzey Ahırının, avlunun kuzeyindeki mekânlarla birleştiği kesim oldukça haraptir. Kuzey Ahırının tamamen sağır olan kuzey cephesi 0.60x1.40x m. ölçülerinde altı payanda ile desteklenmiştir. Batı cephesi, aynen doğu cephesinde olduğu gibi, üçgen bir alınlıkla taçlandırılmıştır. Üst kesimdeki mazgal pencerelerin simetriği doğu cephede de vardır. Doğu ve batıda, Kuzey Ahır ile avlu revaklarının oluşturduğu müşterek cephelerin ortalarına denk gelen kesimde yer alan kapılar, sadece yolcular için düşünülmüş olmalıdır. Avlunun batı revakının güneyden itibaren ikinci birimine açılan sivri

kemerli bir giriş açıklığı mevcuttur. Doğu ve batı kanadındaki revaklar simetrik. Orta avlunun kuzey kenarı üzerinde, ahırın güney duvarına bitişik mekânlar sıralanmaktadır. Bu mekânların tümü kuzey-güney yönlü hafif sivri kemerli beşik tonozla örtülüdür ve simetrik. Avlununun Kuzey kenarı ortasına yerleştirilmiş giriş eyvanından kuzey Ahırına girilir. Ahır, doğu-batı yönlü bir doğru boyunca sıralanan altı paye ile eş genişlikte iki sahına bölünmüştür. Avlu ve Kuzey Ahırında hiçbir süsleme yoktur.

Güney Ahır: Camî ile hamam arasında, düz bir alanda yer alır. Dar kenarlardan biri arastanın güney cephesine bitişiktir. Yapının duvarları içte ve dışta tamamen kesme taşlarla kaplanmıştır. Kuzey –güney yönde uzanan sahnalar, sivri kemerli beşik tonozlarla örtülüdür. Güney Ahırının doğu ve batı cephelerinin düzeni birbirine benzer. Her iki cephede de dörder payanda vardır. Payanda aralarında ise birer küçük mazgal pencere vardır. Güney Ahır, 1.50x1.85 m. boyutlarında kareye yakın dikdörtgen şekilli dört paye ile kuzey-güney yönlü iki sahna ayrılmaktadır.

ARASTA

Külliyenin merkezinde yer alan yapının kuzeyinde revaklı avlu, güneyinde ise, hamam ve Güney Ahır bulunmaktadır. Arasta, doğu-batı yönde uzanan 79.35x20.00 m.

boyutlarında, yaklaşık dikdörtgen şekilli bir plana sahiptir. Arastayı boydan boya kateden geniş koridorun üzerini örten tonozun doğu yarısı, mahyalı bir beşik çatı şeklinde dikdörtgen taş plaklarla kaplanmıştır. Külliye'nin ortasında bir merkez konumunda olan arastanın geniş koridoru, sirkülasyonu sağlayan, üst örtülü bir sokak görünümündedir. Koridorun iki kenarı üzerinde sıralanan 23 dükkân vardır. Yapının doğu ve batı cepheleri ortasında, koridorun iki ucunda birer giriş bulunur. Arasta, 79.35x20.00 m. boyutlarında, yaklaşık dikdörtgen şekilli bir plana sahiptir. Doğu-batı yönlü bir koridorun iki yanına sıralanmış dükkânlar ile güney kenarı üzerinde yer alan bir ahır ile bir hamamdan oluşmaktadır. Doğu-batı yönlü koridor, tuğla ile inşa edilmiş, sivri kemerli bir tonozla örtülüdür. Arasta'nın doğu girişi, batı girişi gibi, bir sivri kemerle örtülüdür. Yapı dışında herhangi bir süsleme unsuru yoktur. Avluya açılan ana giriş kapısı ile doğu ve batı yönlerdeki girişlerin üzeri üçgen alınlıklarla taçlandırılmıştır.

HAMAM

Yapı, arastanın güney kanadının batı kesimine bitişiktir. Kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen bir planı vardır. Batı cephesi kuzey ucunda, soyunmalı mekânına açılan basık kemerli bir giriş ile üst seviyede sivri kemerli iki pencere var-

dir. Dışta duvarlar, bir sıra düzgün kesme taş ve iki sıra tuğladan oluşan almaşık bir dokuya sahiptir. Doğu ve batı cephelerindeki duvarlar, soyunmalığın bulunduğu kesimden daha yüksektir. Hamama arastaya açılan bir kapıdan girilir. Soyunmalı mekânının doğu, batı ve güney kenarlarına sivri kemerler atılmış ve kuzey kenarına, 4.00 m. ye yaklaşan sivri kemer tonozlu bir eyvan eklenmiştir. Doğu ve batı yöndeki kemerlerin örttüğü alanlar ile kuzeydeki eyvanın zeminini yükselttikçe sekiler oluşturulmuş, orta mekânın üzeri bir kubbeyle örtülüdür. Güney duvarı

ortalarında yer alan yuvarlak kemerli bir açıklıktan ılık mekânına geçilir. Doğu-batı yönünde uzanan ılık mekânın dikdörtgen bir planı ve üzeri bir aynalı manastır tonozuyla örtülüdür. Buradan da sivri kemerli bir giriş aralığından sıcaklığa ulaşılır. Sıcaklığın kare planlı orta mekânı ve halvetler kubbeyle örtülmüştür. Güneybatı köşesindeki halvetin güney duvarı üzerinde, su deposuna açılan sivri kemerli bir pencere vardır. Su deposu dikdörtgen planlıdır. Cehennemlik kanallarının açıldığı ateş yakılan kısım tamamen tahrip olmuştur. Hamamda süsleme unsuru yoktur.

ULUKIŞLA ÖKÜZ MEHMET PAŞA COMPLEX

The formation and development of cities and the formation of an overall sense of identity with its own particular architectural characteristics that present a sense of the whole is important with respect to the image of any particular city. An analysis of Ottoman town planning shows that much importance and status was given to buildings with social and religious functions. The tradition of külliye and the value accorded them is one of the most important pieces and tangible aspects of this. A short explanation, if necessary, of what a Külliye is: a complex of buildings brought into being with the aim of being open to the public and offering services to the public. Within were sheltered various buildings with religious and social functions. Around the mosque were buildings such as: Madra-

sa, Hospital, Inn, Turkish Bath, Caravanserai, Fountain, Soup Kitchen, Monumental Tomb, Library, Public Facilities, Private Cemetery and Trade Shops. One of the aims, and in one respect, the most important aim of the construction of külliye by the Ottoman state was to fulfil the state's need for a housing and development policy.

The main consideration in the building of the Ulukışla Öküz Mehmet Paşa Külliye was as a Post House. It is located on the highway from Ankara to Adana in what is known as the 'marketplace' of the centre of Ulukışla. The complex of buildings is known locally, variously, as Paşa Hanı, Kışla or Ulukışla Caravanserai. The name of the district today is derived from Caravanserai. Research shows that commercial travellers were right alongside what was used as the barracks of soldiers going on campaign. One of the indications that Öküz Mehmet Paşa, the man who the külliye built, was originally from Ulukışla is the very existence of the building. There are a good many accounts and appraisals of the building. The inspiration for the poem called "Han Duvarları" ("Walls of the Inn") by, a well known poet in Turkish Literature, Faruk Nafiz Çamlıbel, was this külliye. Having been in charge of the retreat that started in the 17th C. in the Ottoman State and in putting down the Jelali rebellion that came after, which resulted in campaigns to the east,

Öküz Mehmet Paşa, having seen this place while using it as a barracks en route to the Iran Campaign of 1615, after the campaign came back here and had the külliye built

The külliye is built on land which slopes from north to south. The focal point of the complex, which from the east-west perspective has a roughly rectangular plan, is the arasta (trade shops). The arasta is a covered street that allows circulation. The northern side of the arasta is adjacent to the courtyard of the Inn. The courtyard, which is an almost square rectangle in shape, has the arasta at its southern edge, with arcades to the east and west; whilst to the north there were special sleeping quarters made of chambers and three-sided vaults.

MOSQUE

Situated in the southeast corner of the külliye. It is known to the locals as Kışla Mosque. According to what is found in the Evliya Çelebi mosque: “..the most famous mosque is the Koca Mehmet Paşa Mosque, with its domed minaret, and its courtyard paved with marble, it is a charming mosque”. The building was re-built and renovated in 1969, 1970 and 1977 by Vakıflar General Directorate. The current condition of the building is of a single domed mosque with an almost square rectangular plan with dimensions of 12.20m x 14.00m. There is three sectio-

ned ‘last assembly’ place to the north and a minaret where the western wall joins the north end. The walls are faced in smooth cut stone. During the last restoration the dome was reinforced in concrete. On the inside it is finished in plaster, on the outside, as are the domes of the ‘last assembly’ place, it is lined in lead. The dome sits on an octagonal drum. There is a round and plaster ringed window in every face of the drum. At different heights on the sides, extending all around the building, equally spaced, there are three lines of red-coloured cut stone which divide the face of the building into four. On the east and west sides there are corresponding window arrangements, with on both sides, 3 in the bottom row and one on the top row. In the middle of the north wall there is a window to each side of the entrance. The crown door boasts a rectangular frame of concave piped moulding. Also found in the mosque is the Mahfil (screened loge) which is immediately above the entrance in the form of a small balcony supported by stone brackets. The present appearance of the mosque is somewhat plain.

CARAVANSERAI

Courtyard and North Stable: the land on which the Courtyard and North Stable stand nowadays slopes from north to south. The rectangular, almost square, courtyard is lo-

cated to the south border of the arasta. To the east and west there are arcades whilst to the north are residence made up of chambers and three-sided vaults. Looking from the courtyard these quarters are horizontally adjacent to the North Stable. The North Stable was used between 1953 and 1978 for grain storage and between the years 1991 and 1996 as a carpet workshop.

The east side of the stable is crowned with a triangular pediment. At the highest point in the middle of the wall there was an embrasure window. Where the North Stable joins the quarters at the north of the courtyards is somewhat in ruins. The completely blind north side of the North Stable is buttressed by a wall with dimensions of 0.60m x 1.40m. The west side, just like the east side, is crowned with a triangular pediment. There is also an embrasure window at the top which is symmetrical to that of the east side. The doors to be found on the east and west sides, right in the middle of where North Stable and the arcades of the courtyard meet, must have only been for travellers. There is an entrance opening onto a second unit via a pointed arch at the south of the west arcade. The arcades on the east and west are symmetrical. On the north side of the central courtyard, adjoining the south wall of the stable, are rows of rooms. These rooms all on a north-south axis and all symmetrical,

are covered with a slightly pointed cradle vault. In the middle of the north side of the courtyard there is situated an open vault entrance to the north Stable. This stable, arranged on an east-west axis, is split into two equal sections each supported by six columns. There is no ornamentation at all in the Courtyard and North Stable.

South Stable: between the mosque and the bath-house, on flat land. One of the narrow sides adjoins the south side of the arasta. The walls of the building are completely covered, inside and out, with cut stone. The open areas that run north to south are covered with pointed arch cradle vaulting. The east and west sides of the South Stable resemble each other in their arrangement. On each of the two sides there are four supporting walls. In between each of the supporting walls there is a small embrasure window. The South Stable has dimensions of 1.50m x 1.85m on an almost-square rectangular plan divided from north to south into 2 squares by four supports.

ARASTA (TRADE SHOPS)

Located at the centre of the complex it has the arcaded courtyard to its north and the hamam and South Stable to its south. The arasta design is roughly rectangular on an east-west axis and had dimensions of 79.35m x 20.00m. The arasta is cove-

red from end to end with a ridged vault of rectangular stones that sit over the wide corridors. Because of its situation at the heart of the külliye the arasta has a wide covered corridor which allows circulation. On the sides of the corridor there were 23 shops in rows. There are entrances at each end of the corridor in the middle of the east and west sides. Along with the shops on an east-west axis there is, on the south side, a stable and a hamam. The east-west corridor is brick-built and covered by a pointed arch vault. There is no decoration on the outside of the building. Above the main entrance that opens onto the courtyard and above the entrances to the east and west there are triangular frontals.

HAMAM (TURKISH BATH)

The building adjoins the west part of the south wing of the arasta. It is set out on a rectangular plan that runs north to south. At the north end of the west side there is low-arched entrance, with two pointed arch windows above, which opens into the changing rooms. The exterior walls are made up of an alternating pattern that consists of a row of flat cut stone then two rows of brick. The east and west side walls are higher than those where the changing rooms are found. The hamam is reached via an entrance that opens into the arasta. To the east, west and

south edges of the changing rooms pointed arches have been added and to the north side a pointed arch three-sided open vault, approximately 4.00m high, has been added. The space enclosed by the arches on the east and west sides along with stone bases that rise up from the ground level of the open vault on the north support a dome that covers the central space. In the middle of the south wall there is an opening, via a rounded arch, to the warm room. The warm area is on a rectangular plan that runs east to west and is covered by a panelled monastery vault. From here the hot area is reached by way of a pointed arch. The hot area is a square room in the centre with private rooms on the perimeter covered by domes. High on the south wall of the cubicle in the southwest corner there is a pointed arch window that opens into the water tank. The water tank is rectangular. The section that housed the furnace and the hot pipes is completely destroyed. There are no elements of decoration in the hamam.

